

POZNÁMKA K „POZNÁMKÁM“

(k nejstarším dějinám Pardubic)

Martin JEŽEK

Klášterní stavení stávalo mezi kostelem a vysokým, příkrě dolů se spouštějícím břehem Chrudimky. Tento prostor tvoří s menší částí hřbitov, s větší ale obecní pastviště... Poloha místa a vyhlídka odtud na celou Pardubickou nížinu jest v skutku velmi krásná.

M. Lüssner (1857, s. 232) o klášteře v Pardubičkách

Předložení nové hypotézy o počátcích Pardubic, opřené o výsledky archeologických výzkumů a jejich konfrontaci se sdělením písemných pramenů (Ježek 1996b), vyvolalo nesouhlas F. Šebka (1996), zastávce pojetí, ve kterém se snaží aktualizovat koncepci J. Sakaře.¹⁾ Po odmítnutí datace kamenného fragmentu do 13. století (Macek-Ebel 1995,

1) Publikovaný text (Ježek 1996b) obsahuje oproti verzi odevzdané do tisku věty, které jsem při závěrečné korektuře vypustil. Po upozornění T. Čurdy jsem vyškrtl mylnou informaci o materiálu, ze kterého je zhotoven kamenný fragment nalezený v roce 1912. Na základě vlastních poznatků o patrociniu a o výstavbě perňštejnské svatyně, které uvádím níže v textu, jsem vypustil i značnou část poznámky č. 7 se zmínkou o minoritském konventu. Namísto verze, opravené přímo v redakci, však byla vytištěna bez mého vědomí a proti mé vůli verze neopravená, obsahující zmíněné omyly. Na nich pak F. Šebek staví podstatnou část své argumentace (Šebek 1996, především s. 30-33), kterou se snaží odmítnout hypotézu předloženou v článku „O poloze vsi Pordobice“. Přestože jsem F. Šebka na změny ihned po jejich provedení upozornil, věřím, že k záměně opravené verze za neopravenou došlo pouze omylem.*)

*) Pozn.red. (PV): Po provedení několika autorských korektur mne těsně před odevzdáním sborníku do tisku požádal autor (MJ) o další rozsáhlejší úpravy textu. Ty již nebylo možné bez ohrožení termínu realizace celého sborníku provést. Oběma výše zmíněným autorům se omlouvám za případná nedorozumění, která tímto vznikla. Vzhledem k mimořádnému zájmu odborné i laické veřejnosti o probíhající diskusi, týkající se nejstarších dějin města, rozhodla se redakce věnovat této problematice samostatný sborník, kde bude zainteresovaným autorům poskytnut dostatečný prostor k odborné argumentaci (bliže viz s.138).

s. 54), ²⁾ vyvrácení domněnky o zbytcích románského kostela dochovaných v základech pernštejnské svatyně (Ježek 1996a) a po zjištění stavební provázanosti sklepních prostor arciděkanství se stávající budovou (Ježek 1995, s. 93) se F. Šebek omezil na obhajobu těchto zpochybných argumentů a nastínil další možnosti interpretace písemných i hmotných pramenů.³⁾ Hypotézu o vysazení města Pardubic Arnoštem z Hostýně v poloze do té doby neosídlené však přes veškeré výhrady, nemýlím-li se, nevyvrátil. Namísto toho navrhl hypotézu jinou, v jejímž rámci se snaží identifikovat nedávno objevené zbytky sakrálního komplexu v Pardubičkách tak, aby nedošlo k rozporu s tradičními tvrzeními (souhrnně Šebek a kol. 1990, s. 37-40). Vracet se k nim by znamenalo opakovat argumenty o jejich neprůkaznosti (viz Ježek 1996b).

F. Šebek (1996) v nově předložené koncepci pokládá zdiva odhalená při archeologickém výzkumu v Pardubičkách za zbytky prvotního kostela sv. Jiljí. Tato stavba podle něho před rokem 1341-1342 zanikla a v blízkosti ruiny vyrostl nový kostelík stejného zasvěcení. Jediným odůvodněním této domněnky je neslučitelnost předpokladu F. Šebka o polohové návaznosti pozdně gotického kostela na svatyni cyriacké kanonie s hypo-

2) Problematiku periodizace gotického umění (řazení poparléřovského období), jakkoliv již vedlejší po vyloučení datace fragmentu do 13. století, netřeba rozebírat (např. Birnbaum 1987). Z hlediska kritiky pramene mého názoru není na místě spor o století, ve kterém fragment vznikl. Podstatné je, že doposud nebyla prokázána vazba tohoto prvku k dílům 13. století - pomím přitom, že P. Mackem a M. Ebelem (1995, s. 54) byla odmítnuta. Uvádění fragmentu v souvislost s cyriackou kanonií je proto jen nekritickou interpretací pramene, zatíženou předpokladem, který má hledaná - a pak ovšem i nalézaná - výpověď pramene podpořit. To se netýká jen fragmentu nalezeného v roce 1912 mezi dalšími pozdně gotickými stavebními prvky (Sakař 1928, s. 72, pozn. 2).

3) Protiřečící si argumenty vedené informací o výskytu zlomků středověké keramiky v tolik zdůrazňovaných navážkách v poloze pardubického zámku, o porušení nedatovaných hrobů pernštejnskou městskou hradbou na území zbaveném přece zásahy Pernštejnů archeologických horizontů, snaha doložit někdejší existenci cyriacké kanonie kdesi v okolí pernštejnského kostela pomocí údajných indicií přímé stavební návaznosti obou staveb, tvrzení o farním statutu *capellae sancti Aegidii*, o odlišování domnělých dvou sídlišť stejného názvu pojmenováním „civitas Pordobic“ a „villa Pordobic“ a řadu dalších neprůkazných domněnek, propojených do řetězce navzájem se podporujících, jinak však nepodložených předpokladů (viz Šebek 1996), nelze než ponechat stranou.

Nemá valného smyslu vyvracet znovu bod za bodem a prokazovat prolínání možného a doloženého v textu F. Šebka nebo opravovat reprodukováním zkeslené, mně připisované názory. Stačí porovnat odkazy F. Šebka na komentované věty s jejich skutečným zněním. Jen pro příklad srovnáme „potření“ mého názoru na jednu z někdejších opor lokalizace cyriackého kostela

tézou, v jejímž rámci uvažují o možnosti ztotožnění zaniklého sakrálního komplexu v Pardubičkách s předhusitskou kanonií (Ježek 1996b). Ve prospěch předpokladu o poloze cyriacké kanonie v blízkosti dnešního kostela sv. Bartoloměje je po vyvrácení většiny argumentů možno uvést jen shodné patrocínium předhusitského konventního kostela. Prameny jinak nepodložená lokalizace cyriacké kanonie do polohy dnešního jádra Pardubic je F. Šebkovi i nadále prostředkem obhajoby předpokladu „rozptýleného osídlení“ tehdejších Pardubic do 30. let 14. století, do doby založení města. Naprostou absencí dokladů takové formy osídlení nahrazuje odkazem na závěry práce J. Frolíka a J. Sigla (1995, s. 80). Poněkud paradoxně pokládá jejich poznatek o koncentraci osídlení Chrudimska a stabilizaci tamnější sídlištní sítě především v průběhu druhé poloviny 13. století za potvrzení nijak nedoložené existence pardubického „velkého katastru“ ještě ve 14. století.⁴⁾

Samotné Pardubičky mnoho možností k prověření identifikace nově odkrytého církevního areálu nenabízejí. Proti ztotožnění zbytků kostela odkrytých archeologickým výzkumem v Pardubičkách s prvotní svatyní sv. Jiljí, která prý zanikla před pohřbem Arnošta z Hostýně (1341/1342) a byla nahrazena druhou stavbou opodál, lze máloco namítnout.⁵⁾ Nepodloženost této konstrukce (stejně jako pohyb v kategorii možného v pasážích F. Šebka věnovaných vývoji osídlení na území dnešního Pardubicka ve 13. století) neumožňuje ani potvrzení ani vyvrácení předloženého názoru. V úvahu lze vzít jen rozpor mezi obdobím vzniku svatyně (Čurda

do míst pernštejnského chrámu, totiž obloukovitého základu presbytáře, excentrického vůči nadzemnímu zdivu (Ježek 1996b, s. 19; Šebek 1996, s. 37).

4) Pro úplnost dodejme, že sledování restrukturalizace venkovského osídlení Chrudimska prokázalo „...dosti rozmanitý výběr jednotlivých variant od setrvání sídliště na svém místě až po koncentraci většího množství sídlišť do jednoho či více jader...“ a že ve 13. století „...přestavba osídlení se neuskutečnila zcela důsledně a ještě během vrcholné středověkého období (14.-15. století) docházelo k jejímu 'dolaďování'“ (Frolík - Sigl 1995, s. 80). Zobecnění poznatků o vývoji jednotlivých sídel na Chrudimsku je, na rozdíl od paradoxního analogizování F. Šebka, založeno na spolehlivé registraci archeologických nálezů. K otázce aplikace výsledků J. Frolíka a J. Sigla na situaci v Pardubicích zbývá poznamenat, že jejich výzkum je zaměřen na poznání restrukturalizace venkovského osídlení a nedotýká se procesu vysazení města.

5) Po upřesnění datace druhé fáze budování kostela (spočívající v přístavbě lodí k dosavadní, provizorně uzavřené stavbě, ze které se tak funkčně stal presbytář) do 14. století (Čurda 1996, s. 89), se nabízí možnost vysvětlení zmínky arcibiskupa Arnošta z Pardubic o „...monasterium nostre fundacionis...“ (Tadra 1880, s. 485, č. XI/11).

1994, s. 99), které odpovídá časovému intervalu stanovenému pro příchod cyriaků do Pardubic (1256-1295), a časovým horizontem svatojilského patrocina (*Boháč 1972*, s. 47). Nápadné jsou nepoměrně větší rozměry zaniklé svatyně oproti nedaleko stojícímu kostelíku sv. Jiljí, který by měl plnit stejnou funkci (zde lze ovšem namítnout, že se založením Nového města se mohl zmenšit počet obyvatel vsi *Pordobic*). Svatyně o délce více než 33 m, s lodí širokou přibližně 16 m, se poněkud vymyká představě o venkovském farním kostele. Délka chóru, vlastní konventním chrámům, pochybnost jen umocňuje a nabízí srovnání s obdobně utvářeným presbytářem kostela v Klášterci nad Orlicí, sídlu dalšího ze tří cyriackých konventů v Čechách 13. století (*Čurda 1996*, s. 90).

Existence kamenných budov stavebně propojených se zdívkou objeveného kostela jeho ztotožnění se svatyní označenou v roce 1295 jako *capella sancti Aegidii* (*MP III. 1896*, s. 147-150) přinejmenším nepodporuje. Půdorys a charakter této přilehlé zástavby s těžší připouští jinou interpretaci než závěr, že se patrně jedná o zbytky obydlí. Stratigrafie na dně příkopu obklopujícího sakrální areál dokládá funkčnost a udržování tohoto opevnění do 15. století (*Čurda 1994*, s. 99) - do doby, kdy podle F. Šebka již měla celé století svatyně, nahrazující zaniklý kostel tímto příkopem původně obehnaný, stát mimo jeho ochranu. Do doby, kdy linie příkopu měla již být celé století pohlcena hřbitovem, rozšířeným údajně před rokem 1341-1342 od prvotní zříčené svatyně k její domněle mladší následnici, dnešnímu kostelíku sv. Jiljí.⁶⁾

6) Pro vyčerpání možností nutno uvést, že s jistotou nelze při snaze o identifikaci nově objevených zbytků kostela v Pardubičkách vyloučit ani třetí svatyni zmíněnou v listině z roku 1295 (*MP III. 1896*, s. 147-150), *capellam sancti Wenceslai in Chlumek*. S přihlédnutím k existenci zbytků kamenných staveb přilehlých k odkrytým základům kostela však patrně můžeme svatováclavskou svatyni z úvah vynechat. Při jejím hledání se nabízejí dvě možnosti: kostely sv. Václava v Jezbořicích a v Mikulovicích. *F. Šebek (1991)* se s přihlédnutím ke skutečnosti, že Jezbořice náležely olomouckému biskupství (*Vorel 1991*), kloní k lokalizaci svatováclavské svatyně do Mikulovic. Nelze ovšem vyloučit možnost, byť méně pravděpodobnou, že na držbě olomouckého biskupa v Jezbořicích vykonávali farní správu cyriaci. Vážnější argument přináší údaj ze druhé poloviny 14. století (*Kurka 1914*, s. 635-636), hovořící o jezbořickém plebánovi, který zároveň držel provizi k dalším místům a o jeho kurií designovaném nástupci z Nového Města (Pardubic ? - viz *Ježek 1996b*, s. 21), který však zemřel, ještě než se funkce ujal - z užití terminologie vyplývá, že jezbořičtí plebáni náleželi k světskému kléru.

Existence mikulovického kostela je prvně doložena k roku 1404 ve zprávě o prodeji pozemků „prope Mikulowicz sub E^{ac} jacentes et situatos ... plebano E^{ac} ibid. in Mikulowicz, et eidem E^{ac}...“ (*LE V. 1889*, č. 828, s. 614). I kupec polnosti, mikulovický farář, mohl být knězem světským - tato nejistota stavi

Otázka zahájení výstavby pernštejnského pohřebního kostela pramálo souvisí s řešením vývoje osídlení ve 13.-14. století. K objasnění nejstarších dějin Pardubic však problematika bartolomějského patrocina nesporně náleží. S jejím řešením je totiž spjato i zpochybnění poslední indicie uváděné na obhajobu jinak nepodložené lokalizace cyriacké ka-

obě možnosti lokalizace *capellae sancti Wenceslai* do stejné roviny pravděpodobnosti. Další nesporné doklady o mikulovickém kostele, představované dodatkem ke starší listině, ve kterém jsou uvedeny Mikulovice s podacím právem ke kostelu (*AČ XXXVI. 1941*, s. 754), a nápisem na tamnější křtitelnici (*Nechvíle 1881*, s. 126), pocházejí z 80. let 15. století.

V souvislosti s identifikací *capellae sancti Wenceslai* není bez zajímavosti citovat záznam *J. Beckovského (1700*, s. 680) k roku 1421: „Toho také Roku spálen byl Klásster... S. Domyňka w Pardubicých; Křížovníkůw Melitenských/ někdy Templářům přináležegící, w Pardubičkách; ... ; též Klásster Ržeholníkůw S. Cyryáka/ ginák Křížovníkůw s Czerweným Srdcem/ w Gezbořicy;...“ *J. Beckovský* nevycházel z údaje *V. Hájka z Libočan (1541)*, který v soupisu českých klášterů Jezbořice uvedl jako klášter „řádu Templarského“ (list ii III b) a do Pardubiček kladl dům dominikánů (list ii II b). Pardubice Hájek správně označil za sídlo minoritského konventu, ve výčtu klášterů pobořených husity je na rozdíl od Pardubiček a Jezbořic vůbec neuvádí (*Hájek z Libočan 1541*, list CCCLXXXIX b). Aby se vyrovnal s údajem *V. Hájka z Libočan* a zároveň s dalšími, Hájkovi protirečícími prameny, domníval se *B. Balbín*, že jezbořický dům obsadili cyriaci až po zrušení řádu templářů (viz *Tichý 1949*, s. 186).

S ohledem na zasvěcení jezbořického kostela sv. Václava lze i přes zmatenost *Balbínovy* a *Beckovského* zpráv vznést otázku, jak se v jejich povědomí dostala ves Jezbořice do souvislosti s řádem cyriaků. *J. Tichý (1949)*, podobně jako řada dalších autorů, kriticky uvedl Mikulovice jako jednu z možností pro identifikaci *Chlumku* zmíněného v roce 1295 a v listinách vymezujících hranice litomyšlského biskupství z poloviny 14. století (*RBM V/2 1960*, č. 747, s. 381-382; *CDM VIII. 1874*, č. 52, s. 26-27; *MVB I. 1903*, č. 1333, s. 700-703). Skutečnost, že Jezbořice jsou uvedeny v první z těchto listin, ve které schází *Chlumek*, a v textu obou následujících listin se naopak objevuje *Chlumek* a chybí Jezbořice, však *J. Tichého (1949)* vedla k závěru odpovídajícímu údajům *B. Balbína* a *J. Beckovského*, kteří již na rozdíl od *V. Hájka* museli brát ohled na své cyriacké kolegy a nemohli proto fabulovat. V úvahu přítom *J. Tichý* vzal i zprávu *J. K. Rojka* ze 70. let 19. století o výskytu místního názvu *Chlumek* u Jezbořic, jejíž věrohodnost *F. Šebek (1991*, s. 5) zpochybnil. Více světla by snad do problému mohlo vnést studium prací barokních řádových historiků, především děl *P. J. K. Rohna* „*Historia sacri canonici ordinis Crucigerorum cum Rubeo Corde de Poenitentia Beatorum Martyrum*“ z roku 1756 (ulož. v Univerzitní knihovně v Praze pod sign. UK VII A 9) a „*Historia S. C. O. Crucigerorum cum Rubeo Corde*...“ z roku 1768 (UK I A 37) - za cenná upozornění děkuji *D. Foltýnovi*.

nonie do míst dnešního kostela sv. Bartoloměje. Po vyvrácení zmíněných argumentů zůstalo jediným odůvodněním snah o ztotožnění polohy předhusitské kanonie s polohou pozdně gotického kostela právě patrocinium sv. Bartoloměje, společně cyriackému kostelu i dnešnímu farnímu chrámu.⁷⁾

Po zániku kanonie v roce 1421 se s bartolomějským patrociniem setkáváme v pramenech znovu až v Pardubicích rekatolizovaných, v roce 1651 (*Macek-Ebel 1995*, s. 7). Neznáme zasvěcení perňštejské pohřební svatyně ani reformovaného kostela. Hovoří-li Vilém z Pernštejna na konci roku 1516 o klášteře zbudovaném „...ke cti a chvále pánu Bohu všemohoucímu a Panně Marii...“ (*AČ XVII. 1899*, č. 1025, s. 238), může se jednat o pohřební svatyni.⁸⁾ O jejím prvotním mariánském patrocinium nepochyboval *J. Sakař (1926*, s. 88; *1928*, s. 11; s. 71, pozn. 1), indicií správnosti jeho názoru může být datum, kdy Vilém z Pernštejna rozmnožil nadání minoritského domu: učinil tak roku 1518 v den po svátku Nanebevzetí P. Marie (*Sakař 1926*, s. 90). Byl-li skutečně perňštejský pohřební kostel, pozdější kostel reformovaný, původně mariánského zasvěcení - a *F. Šebek (1996*, s. 30) jednoznačně dokládá, že minoritský konvent sídlil právě u pohřebního kostela zmíněného v roce 1516 - pak

7) Podle *F. Šebka (1996*, s. 38-39) jsem otázku shody patrocinia obou kostelů vynechal. Tato výtka vyplývá z toho, že výhrady k archeologickým poznatkům *F. Šebek* formuloval bez znalosti zprávy o výzkumu v kostele sv. Bartoloměje (*Ježek 1995*). Podobně je tomu i s argumenty k řešení otázky datace zahájení výstavby perňštejského kostela (viz *Ježek 1995*, s. 101-102). K problematice patrocinia jsem tehdy uvedl, že jediným odůvodněním snah o ztotožnění polohy cyriackého kostela s polohou perňštejské svatyně zůstává jejich shodné patrocinium, které by bylo přeneseno ze starší stavby na mladší. Protože ale předhusitský kostel v místech perňštejské svatyně nestál, nemohl být princip „stabilitas loci“ uplatněn a hledání souvislosti mezi oběma svatyněmi pozbývá smyslu (*Ježek 1995*, s. 102). Otázka kontinuity či diskontinuity patrocinia tím však nebyla uzavřena (viz níže v textu). Otázkou i nadále zůstává role kultu sv. Bartoloměje v Pardubicích: bartolomějské posvěcení dokládá *J. Sakař (1928*, s. 71, pozn. 1) k roku 1542 - perňštejská svatyně byla tehdy již desátý rok reformovaným kostelem (*Šebek a kol. 1990*, s. 115).

8) Toto zjištění, k němuž jsem dospěl během roku, který uplynul mezi předložením článku „O poloze vsi Pordobic“ redakci a závěrečnou korekturou, bylo důvodem vypuštění některých vět z mého textu, následně odevzdaného do tisku (viz pozn. 1). K mému překvapení se věty objevily znovu ve vytištěném sborníku (*Ježek 1996b*) a staly se východiskem reakce *F. Šebka (1996)*.

s pádem předpokladu o jeho bartolomějském patrocinium v 16. století přicházíme o poslední indicii souvislosti mezi polohou předhusitské kanonie a pozdně gotického kostela. I když budeme váhat s takovou interpretací zmínky z roku 1516 - tedy s uznáním Panny Marie za patronku pohřební svatyně neboli minoritského konventního kostela, případně později i kostela reformovaného - je tvrzení o návaznosti bartolomějského patrocinia odsunuto do oblasti nedoložitelných předpokladů.⁹⁾

Shledávám-li za pravděpodobné, že zmínka z roku 1516 hovoří o klášteře při perňštejském pohřebním kostele, soudím, že tutéž instituci spravovali minorité, jejichž přítomnost v Pardubicích je doložena k polovině roku 1514 (*Šebek a kol. 1990*, s. 190, pozn. 126). Zpochybňuji a opravuji tím svůj někdejší názor o zahájení výstavby tohoto kostela po roce 1515, předložený s příslušnou argumentací ve zprávě o výsledcích výzkumu kostela sv. Bartoloměje (*Ježek 1995*, s. 101-102).¹⁰⁾ Opíral jsem jej o kombinaci stratigrafické situace, která dokládá zahájení výstavby presbytáře nejdříve ve druhém desetiletí 16. století,¹¹⁾ se sdělením pisáře Buriana

9) Studium vývoje patrocinia někdejší pohřební svatyně, pak reformovaného kostela a posléze katolického farního kostela rád svěřím pardubickým historikům. Není vyloučeno, že se jim podaří objevit doklad o bartolomějském zasvěcení pozdně gotického kostela z doby před nástupem rekatolizace. Se starší zmínkou o bartolomějském zasvěcení perňštejského kostela se nsetkal ani *M. Ebel* při rešerši archivních materiálů k dějinám kostela ani *P. Vorel* při studiu dějin perňštejských Pardubic (oběma badatelům za jejich sdělení děkuji). Změna patrocinia farního kostela je doložena např. v Novém Bydžově, kde gotický kostel původně zasvěcený Matce Boží vystupuje v roce 1641 s patrocinium sv. Vavřince (*Kuča 1995*, s. 58). V pardubickém případě jistě nelze vyloučit možnost, že zmínka z roku 1516 se nedotýká zasvěcení a je v ní užito obecné formulace účelu katolické svatyně.

10) Při pokusu o datování vzniku perňštejského kostela jsem vycházel z předpokladu tradičního průběhu výstavby, postupující od zbudování presbytáře k připojení lodi. Autoři stavebně historického průzkumu provedeného zanedlouho po dokončení výzkumu archeologického vyjádřili pravděpodobnost atypického průběhu budování, při kterém byl presbytář připojen k již zbudované lodi (*Macek-Ebel 1995*, s. 50). Stratigrafická situace v presbytáři (viz pozn. č. 5) tedy neumožňuje datování zahájení výstavby kostela, jak jsem se původně domníval (*Ježek 1995*, s. 101), nýbrž položení základu presbytáře, který byl vztyčen v závěrečné fázi výstavby kostela (*Ježek 1996a*, s. 151).

11) Důvody, které mne vedly k názoru o zahájení výstavby perňštejského kostela ve druhém desetiletí 16. století, jsem s příslušnou argumentací předstřel ve zprávě o výsledcích výzkumu v kostele sv. Bartoloměje (*Ježek 1995*). Dovolím si je tu v krátkosti shrnout: v severozápadním koutu presbytáře, přibližně dva metry pod podlahou kostela, spočívala na podložním písku odpadní vrstva, obsahující mj. fragmenty chronologicky citlivých kachlů. Výzdoba jejich čelních vyhrávacích stěn umožňuje datovat vznik kachlů do druhého či

(*Hrubý-Vorel 1991*, s. 185-188). Burian v básni sepsané v roce 1515 obšírně líčí zásluhy Viléma z Pernštejna o zvelebení města, budování pohřebního kostela však nezmiňuje.¹²⁾ Jeho mlčení ale, jak vyplývá z předchozího výkladu, nemůže být vodítkem při pokusu o zjištění data zahájení výstavby kostela. Za opory pro tento pokus lze pokládat zprávu o přítomnosti minoritského konventu v Pardubicích v roce 1514 a archeologickou dataci položení základu presbytáře nejdříve do druhého desetiletí 16. století.

F. Šebek zakládá svůj názor o mé chybné dataci perštejnské stavby na nedatovaném záznamu o „německém kostelu“ v nejstarším pardubickém urbáři.¹³⁾ *P. Vorel* (1990, s. 40) jej odůvodněně řadí k roku 1507. K problematice ztotožnění takto datovaného „německého kostela“ s kostelem zasvěceným dnes sv. Bartoloměji jsem se již stručně vyjádřil (*Ježek 1995*, s. 101-102). Prozatím byla řešena na základě předpokladu, že minorité „...zřejmě hovořili německým jazykem...“ (*Šebek a kol. 1990*, s. 106), a nyní nově se zdůvodněním, že „...mezi katolíky zřejmě převažovali německy hovořící lidé...“ (*Šebek 1996*, s. 33). Je-li ovšem nepřímá datace založení minoritského domu - krátce před polovinou roku 1514

třetího desetiletí 16. století. Očazené vnitřní stěny dokládají, že kachle byly po nějaký čas součástí kamen. Odpadní vrstva byla překryta mohutnou navážkou, datovanou keramickými zlomky jen obecně do první poloviny 16. století. Z povrchu navážky, ležícího v úrovni obdobné rovině podlahy pozdějšího kostela, byla vyhloubena hrobová jáma. Uložený pohřeb byl porušen při zakládání severní stěny presbytáře. Základový vkop protnul všechny zmíněné vrstvy a základová spára spočinula v podloží (*Ježek 1995*, s. 96, 108-109).

12) Na mlčení písaře Buriana o výstavbě pohřební katolické svatyně, kontrastující se zmínkou o upravovaném „českém kostele“, ztotožňovaném s chrámem zasvěceným Panně Marii, upozorňují *V. Hrubý* a *P. Vorel* (1991, s. 173). Možné vysvětlení spatřuji v odůvodněně předpokládaném odlišném konfesijním zaměření autora básně.

13) K pojetí „českého kostela“ jako kostela reformovaného a „německého kostela“ jako svatyně katolické, jejichž souběžné působení mělo zavdat podnět k odlišování, lze upozornit na zprávy z let 1404-1415 o „české kapli“, která stála na hřbitově u farního kostela v Nymburku (*Kurka 1914*, s. 376). Jako „česká kaple“ byla v letech 1516 a 1517 označena i kaple sv. Klimenta v Hradci Králové, v pohusitské době užívaná jako skladiště (*Richter-Vokolek 1995*, s. 115). Označení obou svatyní tedy pocházelo z předhusitské doby. Tuto skutečnost jistě nelze zobecňovat: z Pardubic není znám ani přímý ani nepřímý doklad o užívání těchto adjektiv ve 14.-15. století. Není tedy možno vyloučit, že původ označení tkví až v pohusitské době. Jen mimochodem budíž řečeno, že autorem názoru o odlišování kostelů podle vyznání je opět *J. Sakař* (1928, s. 11-12).

(*Šebek a kol. 1990*, s. 190, pozn. 126) - oprávněná, pak v předpokládaném roce záznamu o „německém kostele“ žebrali ještě minorité v dalekém Krakově.

Otevírá se otázka podstatně časnějšího příchodu konventu do Pardubic, pochybnost se však soustředí spíše na problematiku původu označení „německého kostela“ a na identifikaci této stavby.¹⁴⁾ Již v základní zprávě o výzkumu kostela sv. Bartoloměje (*Ježek 1995*, s. 102) jsem uvedl, že i tehdy, přijmeme-li domněnku o zahájení výstavby perštejnského kostela někdy mezi léty 1507 - 1514 (*Šebek a kol. 1990*, s. 189, pozn. 100) a nevezmeme-li v potaz výsledky archeologického výzkumu (*Ježek 1995*), i tehdy by v předpokládaném roce záznamu mohly z pohřební svatyně stát nanejvýš základy. Minorité, i kdyby hovořili německy, by v ní sotva mohli plnit své povinnosti. S důvěrou ve ztotožnění pohřební svatyně s „německým kostelem“, zmíněným podle *P. Vorla* (1990, s. 40) v roce 1507, sestoupí pardubičtí historici při hledání data založení perštejnského kostela - a vzhledem k údajně vžitému označení podle řeči kazatelů či věřících i data jeho zprovoznění - před rok 1507. Toho léta byla po ničivém požáru zahájena obnova města, v jejímž rámci byl podle dosa-

14) Je-li datace záznamu správná (podle mého názoru o ní není třeba pochybovat - viz *Vorel 1990*), pak se otevírá již nastíněná možnost existence nám doposud neznámé svatyně době v severozápadním koutu města (*Ježek 1995*, s. 102). Při takové úvaze ale zůstáváme v oblasti dohadů, podporovaných jen názorem o tehdejší existenci hřbitova v severozápadním koutu parkánu. Tento názor se opírá o nálezy hrobů, uložených do navážek a narušených zdíkem perštejnského kostela a západního křídla perštejnské hradby (*Ježek 1995*, s. 99-100; *Ježek 1996b*, s. 20, pozn. 10). Sotva však můžeme, domnívám se, hledat souvislost mezi případnou, jinak nedoloženou svatyní a polohou křížovnické kanonie.

Jen v rovině úvahy lze rozvést zprávu *J. Sakaře* (1928, s. 11), podle níž po požáru v roce 1507 „porušený hřbitůvek při farním kostele [Zvěstování P. Marie - pozn. M. J.] se již neobnovil“. Autor neuvádí pramen a jeho formulace nedovoluje určit, jak by si představoval obnovení hřbitovní plochy. Dále se však soudit, že po požáru nebyla plocha kolem farního kostela užívaná k pohřbívání, otevírá se otázka nezbytné náhrady zrušeného hřbitova. Další pardubický hřbitov byl založen se zbudováním kostela sv. Jana Křtitele, o němž je prokazatelné pouze tolik, že byl vystavěn krátce před rokem 1510 (*Šebek a kol. 1990*, s. 105). Otázku případné fáze hřbitovního provizoria užívaného v krátkém mezidobí by bylo nutné řešit s ohledem na poznatky o průběhu budování perštejnské hradby (*Šebek a kol. 1990*, s. 98), které takové úvaze neodporují. Dále by bylo třeba vyčkat zhodnocení situace zjištěné při odkrytí hrobů porušených perštejnskou hradbou. I pak bychom ale stěžejně postoupili nad úroveň pouhého podnětu k další úvaze.

vadních názorů několik let budován i perněstejný kostel (*Šebek a kol. 1990*, s. 189, pozn. 100).

Naznačené nesrovnalosti se snad mohou stát podnětem k dalším otázkám, prozatím však jsou ilustrací stavu dosavadních znalostí a varováním před jednoznačnými výklady o vývoji Pardubic. Spory vedené o dějiny pardubických staveb z doby Pernštejnů podle mého názoru mohou být při řešení otázky vývoje osídlení Pardubicka ve 13.-14. století využity v míře značně omezené.

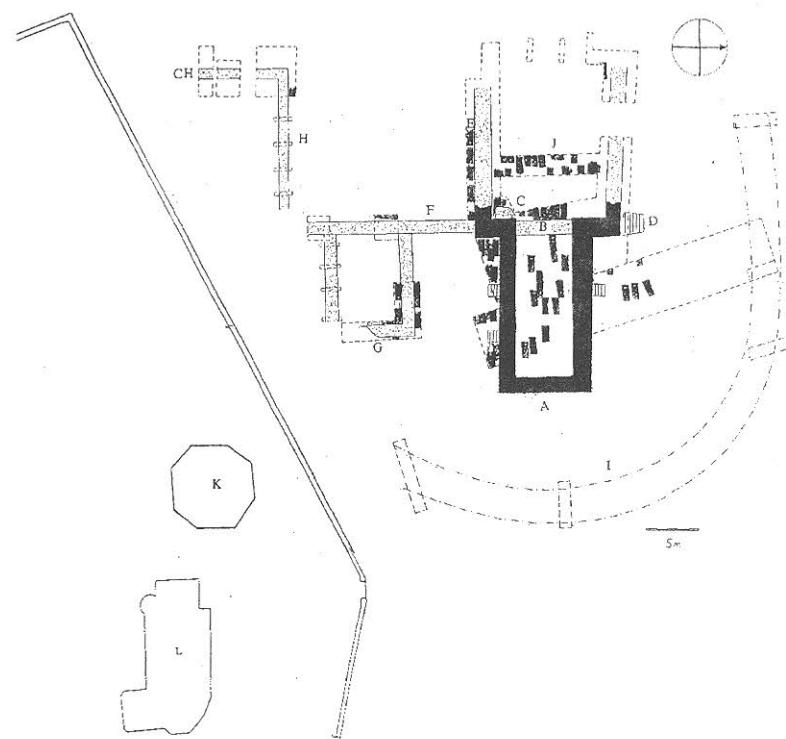
F.Šebek může mít v otázce počátků Pardubic nepochybně pravdu. Domněnka, byť prameny nepodložená, o poloze cyriacké kanonie v okolí pozdně gotického kostela sv. Bartoloměje, o existenci „rozptýleného katastru Pardubic“ a o zřízení prvotní svatyně sv. Jiljí jistě může postihovat někdejší skutečnost. I nadále však budu upřednostňovat pracovní postup vycházející z pramenné základny a následné interpretace před postupem směřujícím od vyslovení předpokladu k hledání opory v pramenech.

Základními fakty pro řešení otázky sídlištního vývoje oblasti ve středověku¹⁵⁾ zůstává absence archeologických nálezů ze 13. století z jádra města Pardubic, absence průkazných dokladů polohy křížovnické kanonie v okolí perněstejnského pohřebního kostela a naproti tomu doklady osídlení ze 13. století v Pardubičkách.¹⁶⁾ Z písemných pramenů je významná listina z roku 1332, uvádějící jedinou obec zvanou Pardubice, darovanou „ibidem“ usídleným křížovníkům, jejíž poloha je totožná s polohou pozdějších Pardubiček (*Šebek a kol. 1990*, s. 166, pozn. 49). S ohledem na líčení osudů pardubičského náhrobku připomenu i přání Arnošta z Hostýně svěřit péči o svoji duši (včetně každodenního sloužení dvou zádušních mší) řeholníkům sídlícím u konventního kostela sv. Bartoloměje (*Šebek 1990*, s. 5).¹⁷⁾

15) O hydrologickém vývoji Pardubicka vypovídají zprávy v archivu Geofundu (např. *Gebouský 1961*, příloha 1). Na tomto místě se omlouvám V. Doubravovi za nedbalé citování jeho sdělení (*Ježek 1996b*, s. 20): terasa, na které se rozkládá pardubické náměstí, není předholocenní, jak jsem uvedl, nýbrž holocenní.

16) Pravděpodobnost osídlení polohy pozdější vsi Pardubičky již v průběhu 12. století (*Sommer 1977*, s. 115-116) se zvýšila s nálezem denáru Vladislava II. v sekundární poloze při nedávném výzkumu nově odkrytého sakrálního komplexu (*Čurda 1996*, s. 88).

17) Jediným argumentem *F. Šebka* (1996, s. 45-46) pro obhájení nezpochybnitelnosti jeho domněnky o farním statutu (spojeném s právem pohřbu) *capellae sancti Aegidii* v závěru 13. a v průběhu 14. století je skutečnost, že v dlažbě svatojiljského kostela byl do počátku 20. století uložen náhrobek,

Obr. 1: Situace zjištěná při výzkumu v Pardubičkách v letech 1993-1994. Podle *T. Čurdy* (1996). Černě vyznačeny dochované zbytky zdiva, šedě dochovaný negativ základu zdiva, přerušovanou čarou průběh obranného příkopu. A - presbytář, J - loď, I - příkop, K - dnešní zvonice, L - kostel sv. Jiljí.

Došlo-li v Pardubičkách k odkrytí zbytků kostela s připojenými budovami (Čurda 1996, s. 88-89), nepokládám to vzhledem ke svědectví pramenů o vývoji osídlení ve 13.-14. století za náhodu. Přesto nevylučuji možnost jiné lokalizace cyriackého domu (Ježek 1996b, s. 20, pozn. 10), za současného stavu poznání pro ni však postrádám věrohodné doklady.¹⁸⁾ Považuje-li F. Šebek i nadále architektonický zlomek nalezený v roce 1912, patrocínium rekatolizovaného kostela či nedatované zbytky zdiva odkryté u pernštejnského chrámu za doklady umožňující lokalizaci cyriacké kanonie a za východisko pokusu o postižení sídelního vývoje Pardubicka ve 13.-14. století, pak je, obávám se, jakákoliv diskuse bezpředmětná.

odůvodněně připisovaný Arnoštu z Hostýně (Lüssner 1857, s. 231-232; Šebek a kol. 1990, s. 171, pozn. 17). Odmítnutí mé poznámky o možném přenesení náhrobku z místa sousedního kostela jej vede k tvrzení, že Arnošt z Hostýně byl pohřben v dosavadní svatojilské svatyni. Nutně tak dospěl ke konstrukci o zřícení domnělého prvotního kostela sv. Jiljí a jeho nahrazení stavbou v místech dnešního kostelíka sv. Jiljí před rokem Arnoštovy smrti (1341-1342).

V dlažbě svatojilského kostela však v 19. století nebyl uložen jen náhrobek Arnošta z Hostýně. M. Lüssner (1857, s. 231-232) uvádí: „Největší památností kostela jsou některé pohřbíchy velmi zohavené náhrobníky... Jeden leží před stupněm presbyteria, bílá mramorová deska... Patrně, že tento náhrobník na Arnošta I. anebo II. z Pardubic se vztahuje... Zlomek druhého náhrobníku z pískovce leží pod stolicemi v kostelní lodi... Vedle toho zbytku leží ve dlažbě ještě dva kusy jiného náhrobníku z červeného mramoru...“. M. Lüssner tedy v dlažbě pardubičského kostelíka našel kameny tří náhrobků. Jen jediný z nich, náhrobek Arnošta z Hostýně, byl vcelku, z dalších dvou tu ležely fragmenty. Před konečným vyloučením možnosti jejich přenesení bude nutno jednoznačně prokázat, že k porušení náhrobků došlo v místech předpokládaného původního uložení. Jejich poloha se podle F. Šebka (1996, s. 46) mohla změnit jen za účelem zabudování náhrobních kamenů kamsi do hloubi mladšího zdiva, nemohlo však údajně dojít k jejich druhotnému vsazení do dlažby. Jen na okraj poznamenejme, že dnešní podoba svatojilského kostela je z valné části výsledkem pozdně gotické přestavby.

18) Cesta od polohy pernštejnského kostela přes historické jádro Pardubic, na které, přes veškeré možnosti a předpoklady, nenajdeme jediný doklad osídlení ve 13. století, nás dovedla až do Pardubiček. Abychom obhájili farní funkci svatojilské svatyně, pohřbíme do ní Arnošta z Hostýně - ovšem až do nového kostela sv. Jiljí, neboť ten původní musíme nechat ještě před rokem Arnoštovy smrti (1341-42) spadnout. Pak už raději pozvánku do říše předpokladů a především přání raději s díky odmítneme. S konstatováním, že to vše je jistě možné, a s vědomím, že s tímto způsobem tvorby dějin se pokoušel skoncovat již J. Dobrovský. Bohužel marně.

Prameny a literatura:

- AČ: Archiv český.
- XVII. 1899, ed. J. Kalousek, Praha.
- XXXVI. 1941, ed. G. Friedrich, Praha.
Beckovský, J. 1700: Poselkyně starých příběhův českých, Praha.
Birnbaum, V. 1987: Pozdní gotika v Čechách. Podle původního vydání z roku 1928 otištěno in: Vývojové zákonitosti v umění, s. 241-244, Praha.
Boháč, Z. 1972: Patrocínia románských kostelů v Čechách, Historická geografie 8, s. 31-52.
CDM VIII. 1874: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, ed. V. Brandl, Brno.
Čurda, T. 1994: Archeologický výzkum v Pardubičkách, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 20, s. 96-100.
- 1996: Zjištění sakrálního areálu v Pardubičkách, Archaeologia historica 21, s. 87-91.
Frolík, J., Sigl, J. 1995: Chrudimsko v raném středověku. Vývoj osídlení a jeho proměny. Hradec Králové.
Gebouský, J. 1961: Hydrogeologické poměry severně Pardubic v oblasti mezi Labem, Opatovickým kanálem a Čerušskou strouhou, nepubl. dipl. práce PŘF UK, ulož. Geofond Praha pod sign. P 12710.
Hájek z Libočan, V. 1541: Kronyka Czeská, Praha.
Hrubý, V., Vorel, P. 1991: „Burianova báseň“ a pozdně gotické Pardubice, in: Pocta Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně. Uspoř. Z. Beneš, E. Maur, J. Pánek. Praha, s. 161-190.
Ježek, M. 1995: Výzkum v pardubickém chrámu sv. Bartoloměje, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 21, s. 92-112.
- 1996a: Příspěvek k poznání průběhu výstavby gotického kostela, Sborník Společnosti přátel starožitností 4, s. 147-152.
- 1996b: O poloze vsi „Pordobic“, Východočeský sborník historický 5, s. 15-28.
Kuča, K. 1995: Chlumecko - Novobydžovsko. Historie a architektonické památky Pocidliní 1, Hradec Králové.
Kurka, J. 1914: Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská. Místopis církevní do r. 1421, Praha.
LE V. 1889: Libri erectionum Archidioecesis Pragensis Saeculo XIV. et XV., Liber V. (1398-1407), ed. K. Borový, Praha.

Lüssner, M. 1857: Archaeologické zprávy z Chrudimska, Památky archaeologické a místopisné II., s. 231-232.

Macek, P., Ebel, M. 1995: Pardubice. Arciděkanský kostel sv. Bartoloměje. Stavebně historický průzkum, Praha. Ulož. Arciděkanský úřad v Pardubicích.

MP III. 1876: Monumenta medii aevi historia res gestas Poloniae illustranta. Kodeks dyplomatyczny malopolski (1178-1386), ed. F. Piekoński, Krakow.

MVB I. 1903: Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustranta. Acta Clementi VI. pontificis romani. 1342-1352, ed. L. Klicman, Praha.

Nechvíle, J. 1881: Farní chrám Páně sv. Václava v Mikulovicích, Method VII, s. 124-127.

RBM V./2 1960: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. 1346-1350, ed. J. Spěvák, Praha.

Richter, M., Vokolek, V. 1995: Hradec Králové. Slovanské hradiště a počátky středověkého města, Hradec Králové.

Sakař, J. 1926, 1928: Dějiny Pardubic nad Labem III, IV/1, Pardubice.

Sommer, P. 1977: Výsledky archeologického výzkumu v Pardubičkách, in: Středověká archeologie a studium počátků měst, Praha, s. 113-117.

Šebek, F. 1990: Listina Arnošta z Hostýně z r. 1332 pro pardubické cyriaky, Informační zpravodaj Klubu přátel pardubického muzea a Historického klubu - pobočka Pardubice 1-3, s. 1-5.

- 1991: Kostel sv. Václava na Chlumku u Pardubic v listině z roku 1295, Východočeský sborník historický 1, s. 3-12.

- 1996: Poznámky k nejstarším dějinám Pardubic, Východočeský sborník historický 5, s. 29-56.

Šebek, F. a kol. 1990: Dějiny Pardubic. I. díl. Pardubice.

Tadra, F. 1880: Cancellaria Arnesti. Formelbuch des ersten Prager Erzbischofs Ernest von Pardubic, Wien.

Tichý, J. 1949: Jak vznikla pověst o templářském klášteře v Jezbořicích, Časopis Společnosti přátel starožitností LVII, s. 186-188.

Vorel, P. 1990: Nejstarší urbář pardubického panství a jeho vypovídací hodnota o vývoji města Pardubic v letech 1506-1516, Informační zpravodaj Klubu přátel pardubického muzea, příloha.

- 1991: Česká léna olomouckého biskupství ve 12. - 16. století, Východočeský sborník historický 1, s. 49-106.

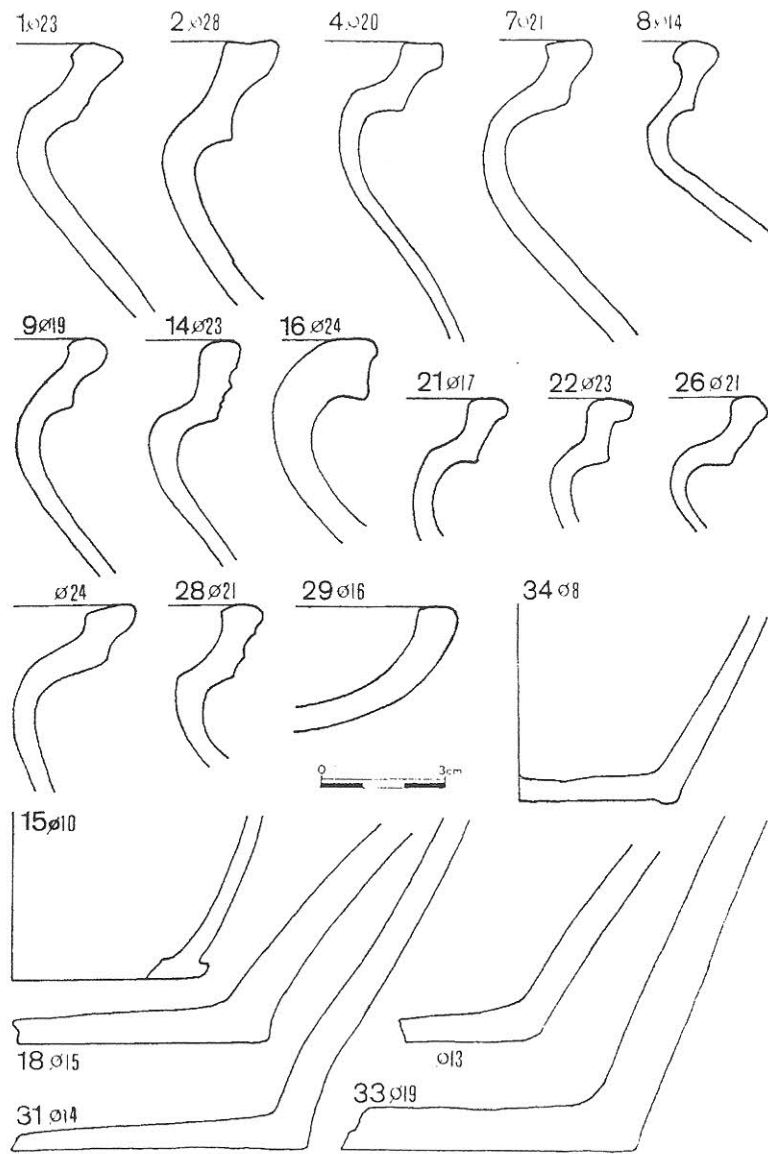
Zusammenfassung

Im Anschluß an die Artikel zur ältesten Geschichte von Pardubice (VčSH 5) wirft der Autor die Frage nach den Möglichkeiten der Identifizierung des unlängst entdeckten sakralen Areals in Pardubičky (ehem. „Pardubice Mnichové“) auf. Er führt Argumente für eine Gleichsetzung mit dem cyriakischen Kloster an, der den schriftlichen Quellen zufolge in Pardubice vom 13.-15. Jahrhundert tätig war, und widerspricht der Auslegung dieses Objekts als Dorfkirche. Nach der Widerlegung der scheinbaren Beweise, die als Zeugnis über die Lage des vorhussitischen Kreuzerrenklosters an der Stelle der spätgotischen Bartolomäuskirche angeführt werden, stellt der Autor auch das letzte Indiz in Frage, die mögliche Anbindung des bartolomäischen Patroziniums, das die vorhussitische Konventkirche und die rekatholisierte Pfarrkirche in Pardubice gemeinsam haben. Er macht auf Umstimmigkeiten in der Hypothese F. Šebeks aufmerksam und lehnt dessen Rekonstruktion ab, die weder von schriftlichen noch materiellen Quellen gestützt ist sondern auf einer Kette von Hypothesen aufbaut.

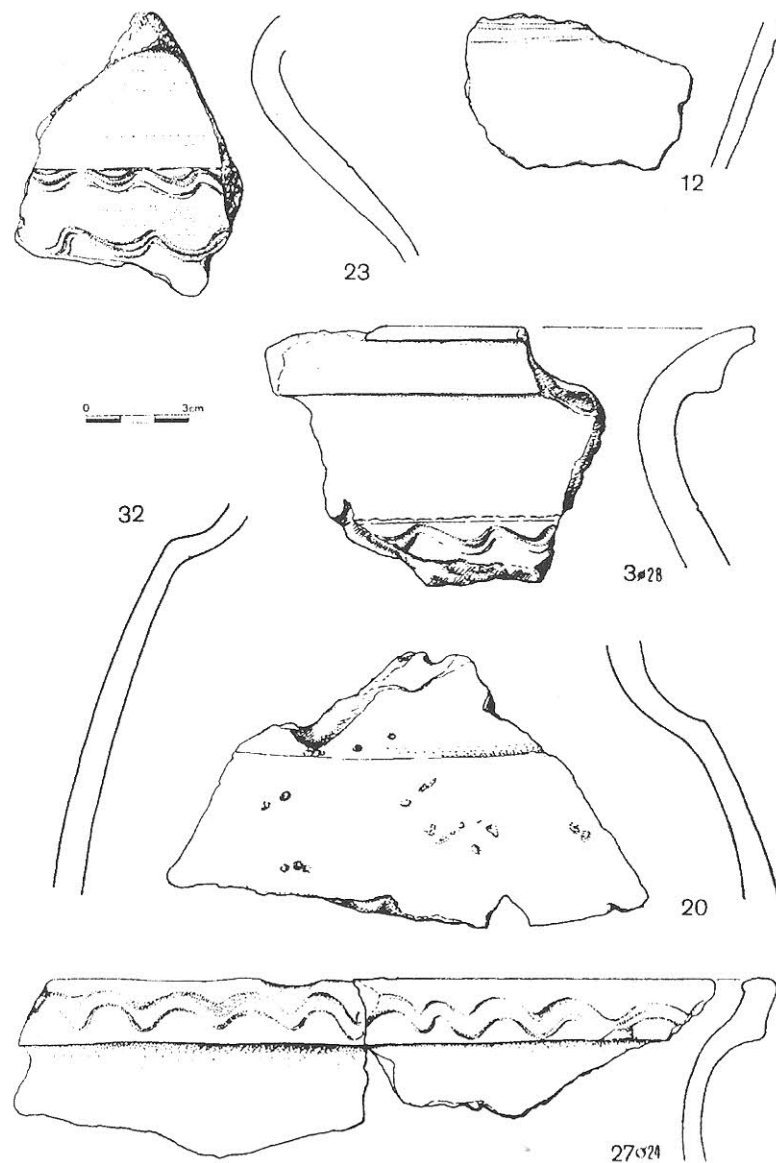
Na následujících dvou stranách:

Obr. 2-3: Výběr z keramických zlomků z nedokumentovaných výkopů na pardubickém zámku (sáček 26.1/4, ulož. Východočeské muzeum Pardubice). *Kreslila E. Witzová.* Soubor obsahuje i další, vesměs chronologicky méně citlivé zlomky: části stěn nádob, pokud jsou zdobeny, bývají členěny vývalkovou šroubovicí, v spodních partiích vnitřních stěn stopy obtáčení, na dnech otisky podsýpky. Keramika je zhotovena z hrubšího materiálu s příměsí křemičitého písku, ve dvou případech (č. 8, 27) s nízkým podílem slídy. Po povětšinou nestejněměrném výpalu získala běžovou barvu, střepy č. 8 a 27 jsou tmavě šedé. Zlomky č. 16, 20, 29, 32, 33 pocházejí z nádob vyrobených z jemněji plavené hlíny, stejněměrně vypálené do světle šedé barvy. Nálezové okolnosti nedovolují určit, zda keramické zlomky pocházejí z jedné či více kulturních vrstev nebo z mladší navážky. Obsah sáčku č. 26.1/4 proto nelze hodnotit jako uzavřený soubor, s určením časového rozmezí možného vzniku jednotlivých zlomků (přesněji jednotlivých nádob, jejichž zbytkem tyto zlomky jsou) můžeme dolní hranici intervalu pro některé z nich klást do druhé poloviny 13. století.

obr. 2

obr. 3

Kostel sv. Bartoloměje v Pardubicích (červen 1997, foto J.Dašková)

Nedávné archeologické výzkumy kostela sv. Bartoloměje v Pardubicích a okolí kostela sv. Jiljí v Pardubičkách a interpretace jejich výsledků vyvolaly živý zájem historiků i laické veřejnosti. Jednotlivým, často rozporuplným názorům se dostalo publicity ve veřejných médiích i na stránkách odborného tisku. Diskuse o zmíněném tématu pochopitelně není uzavřena. Zájem o příspěvek do odborné diskuse projevili i další historikové a archeologové. Redakce Východočeského sborníku historického se proto rozhodla (sejde-li se dostatek vhodných příspěvků) věnovat otázce nejstarších dějin Pardubic (13.-17. století) samostatný sborník. V něm bude poskytnut dostatek prostoru pro každého, kdo má zájem přispět do odborné diskuse.